

УДК: 355.091:070.1(497.1)“1970/1980”
COBISS.SR-ID 180548361
DOI број: 10.5937/vig2501143P

Језик рада: Српски
Примљен: 21.10.2024.
Прихваћен: 16.06.2025.
Тип рада: оригиналан научни рад

Др Ненад Ж. Петровић, научни сарадник
Институт за стратегијска истраживања
Универзитет одбране, Београд, Република Србија
E-mail: npetrovic21@yahoo.com

СЛУЧАЈЕВИ НЕЗАДОВОЉСТВА ВРХА ЈНА ШТАМПЕНИМ МЕДИЈИМА У ЗЕМЉИ И ИНОСТРАНСТВУ /ПРИМЕРИ ИЗ СЕДАМДЕСЕТИХ ГОДИНА/

АПСТРАКТ: Цивилно-војни односи представљају у сваком друштву и систему осетљиву тематику. Од проналаска штампе живимо у времену масовних медија, сви политички и друштвени сукоби увек су налазили одраз на страницама штампе. Чланак се бави неким случајевима незадовољства Југословенске народне армије својим третманом у штампаним гласилима током седамдесетих година прошлог века. То је време пред крај Титовог живота и владавине, када је југословенски систем самоуправног социјализма пролазио кроз дубоку кризу из које, упркос покушајима реформе, није успео да се извуче. Иако је ЈНА имала посебан статус у друштву и сматрана је недодирљивом, ипак су се у штампи повремено појављивали прилози који су доводили до њеног незадовољства. У чланку су обрађени различити случајеви везани за домаћу и инострану штампу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Југословенска народна армија, СФРЈ, штампа, цензура, цивилно-војни односи.

Увод

Цивилно-војни односи представљају проблематику којом су се бавили многи аутори фокусирајући се на питање контроле цивилног (политичког) сектора над војним, односно решавање својеврсне „квадратуре круга” како створити јаку армију, а да она истовремено не постане самосталан фактор који угрожава друштво.¹ У СФРЈ њена оружана снага Југословенска народна армија (ЈНА) била је снажан ослонац режиму насталом на победи формација предвођених КПЈ у Другом светском рату. ЈНА није била само војна снага већ и битан идеолошки ослонац систему самоуправног социјализма. Она је пропагандно идеализована и глорификована, посматрана као „зевица нашег ока”, „Титова армија”, „ковачница братства и јединства”... Као таква стајала је изван критике и јавног преиспитивања. Тако је остало, са ретким изузецима све до пред распад земље.

СФР Југославија је од средине шездесетих година кренула у привредну и политичку реформу која се правдала даљом изградњом самоуправљања, децентрализацијом и пуним остваривањем националних права свих народа и народности. Уставним реформама започетим амандманима 1968. и 1971. године, а довршеним Уставом из 1974, републике су у пракси постале суверене и економски независне једна од друге. Федерација је сведена на одбрану (мада су, поред ЈНА, створене и територијалне одбране по републикама и покрајинама² у склопу концепције Општенародне одбране³), иностране послове и координацију међу федералним јединицама. Покрајине су, мада не и номинално, практично изједначене у правима са републикама. Као последица олабављивања партијског и полицијског надзора већ шездесетих година попустио је надзор над штампом, па су се нарочито у књижевним и студентским листовима појављивали садржаји који су од „организованих снага” (Савез комуниста, Социјалистички савез радног народа...) оцењивани као антисоцијалистички, нацио-

¹ Душан Б. Кесић, „Стратешка култура као оквир за проучавање цивилно-војних односа”, *Војно дело*, LXXVI, бр. 2 (2024), 33–46. DOI 10.5937/vojdelo2402033k.

² Miljenko Živković, „Teritorijalna odbrana”, *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985*, knj. 6 (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1986), 83–128 (poglavље Razvoj Teritorijalne obrane od 1968. do 1975. godine).

³ Mihajlo Vučinić, Ilija Nikezić i Boško Todorović, „Konceptija, doktrina i sistem opštenarodne odbrane”, *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985*, knj. 1 (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1989), 275–379 (poglavље Razvoj koncepcije, doktrine i sistema opštenarodne odbrane od 1968. do 1985. godine).

налистички и уопште непријатељски према систему. Посебно је опасан био продор национализма, који се појавио у свим федералним јединицама, а најснажније у СР Хрватској крајем шездесетих и почетком седамдесетих година кроз Масовни покрет. Покрет инициран од врха републичког руководства из демагошких разлога вербално се приказивао снагом за оживотворење идеја самоуправљања и хуманог социјализма. Заправо је, типично за фашизам, спајао социјално са националним.⁴ Ни после 21. седнице Председништва СКЈ у Карађорђеву 1971. године канцерогени процеси који су разједили југословенско друштво нису престали.⁵

Ипак, широка јавност је због исфабриковане нереалне слике хомогености и морално-политичке оданости режиму сматрала да је ЈНА остала нетакнута овим негативним процесима. Као да се очекивало да старешине ЈНА живе у вакууму, а не у датим друштвено-политичким околностима. Врх ЈНА, заједно са својим врховним командантом и Председником Републике Јосипом Брозом Титом, био је посебно осетљив на било какав негативан контекст у који би били стављани армија и њени припадници. Стога не чуди да је било мало таквих појава у штампи. Овде ћемо обрадити неколико афера које могу послужити као студије случаја у недостатку дубљих истраживања.

⁴ Нису сви учесници Масовног покрета били екстремни националисти. Овај политички покрет није био једносмеран и обухватао је многа струјања. Одобрен са врха (Тито и Бакарић су дуго подржавали курс руководства СР Хрватске док нису схватили куда то води) и спровођен од републичког руководства, он се отргао контроли и постао плен екстремне хрватске деснице која је, нажалост, нашла своје најборбеније следбенике међу студентском омладином. Било је међу учесницима овог покрета искрених заговорника демократизације друштва, равноправних економских односа међу републикама („чисти рачуни“), противника једнопартијског система, заговорника плурализма... (Tvrтко Jakovina ur., *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije* (Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu i Pravni fakultet u Zagrebu, 2012).

⁵ Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi 1918–1985*, (Zagreb: Školska knjiga, 1985), 305–381, 415–437; Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, 3 (Beograd: Nolit, 1988), 380–417; Slavoljub Đukić, *Slom srpskih liberala. Tehnologija političkih obračuna Josipa Broza* (Beograd: Filip Višnjić, 1990); Dragan Marković i Savo Kržavac, *Liberalizam od Dilasa do danas. Politička kriza u Savezu komunista Srbije i novi revolucionarni kurs*, 2 (Beograd: Sloboda, 1978).

Хрватски књижевни лист и Хрватски тједник: Националистичка еуфорија

У време пред ескалацију Масовног покрета у Хрватској један од раних весника ове еуфорије која је показала сву слабост југословенског система био је *Хрватски књижевни лист*, покренут као гласило Заједнице самосталних писаца ТИН. Лист је излазио од априла 1968. до новембра 1969. године, као месечно издање, у укупно 18 свезака. Номинално ревија за књижевност и културу, ово гласило бавило се политичким питањима, међу којима су била и равноправност народа, равноправност употребе језика у ЈНА и др., али на неприхватљив начин подстичући хрватски национализам. Тако је шести број часописа, из септембра 1968. године, био забрањен због прилога који се бавио наводном неравноправношћу Хрвата у Војводини.⁶ Деветнаести број требало је да објави писмо пензионисаног генерала Јакоба Јаке Авшича о употреби језика у ЈНА.⁷ Наводно је Контраобавештајна служба ЈНА зауставила штампање листа и уништила све примерке. После тога лист више није излазио.⁸ Међутим, о овоме нема никаквих других потврда. У СФРЈ војска није имала надлежност да забрањује и пени било какву публикацију, већ је то било у делокругу цивилног правосуђа. Према тадашњем Закону о штампи, штампарија је

⁶ Komentator, „Sirotinjo a što sad?“, *Hrvatski književni list*, I, br. 7, 1968, 1; Komentator, „Tko je avangarda“, *Hrvatski književni list*, I, br. 8, 1968, 2.

⁷ О Авшичу је писао Damijan Guštin, *Jaka Avšič: vojak, častnik in general petih vojska, vedno Slovenec*, Ljubljana, 2008. О Авшичу такође в. „Jaka Avšič“, у *Vojna enciklopedija*, 1 (Beograd: Redakcija Vojne enciklopedije, 1970), 408; „Jaka Avšič“, у *Enciklopedija Jugoslavije*, 1 (Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1980), 387; *Jakov Avšič* (2024). Wikipedia, приступљено 22. августа 2024. Генерал Авшич се одмах по Другом заседању АВНОЈ-а, на састанку словеначке партизанске делегације са Титом, изјаснио против увођења српског, а за останак словеначког командног језика у Народноослободилачкој војсци и партизанским одредима Словеније. (Bojan B. Dimitrijević, *Jugoslovenska narodna armija 1945–1959* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2014), 46–47, према: Damjan Guštin, „Vloga in pomen oborožene sile v narodnosvobodilnem boju na Slovenskom“, *Zgodovinski časopis*, 3/1991, 476). У првим послератним годинама службени језик Армије чинила је нека ненормирана форма ијекавице писана ћирилицом, што је свакако био одраз командног састава изашлог из рата који је потицао са тог говорног подручја. Међутим, убрзо је дошло до стандардизације, званичан језик ЈНА постала је екавица а писмо латиница, што се чинило најбољим компромисним решењем. Практичне побуде у јединству командовања довеле су до ове унификације. (B. B. Dimitrijević, *n. d.*, 45–46).

⁸ О томе в. интервју оснивача ХКЛ Златка Томичића (1930–2008) дат Томиславу Јоњићу (Zlatko Tomićić: Ne znam zašto sam i opet u nemilosti! www.tomislavjonjic.iz.hr/IV_tomicic.html).

била у обавези да три примерка сваке публикације неодложно преда надлежном Окружном јавном тужилаштву, а тужилац је могао да донесе меру привремене забране и пленидбе тиража. Након тога се у најкраћем року обављао јавни претрес у Окружном суду, који је потврђивао или поништавао забрану и заплenu. Незадовољна страна могла је уложити жалбу надлежном врховном суду републике (касније и покрајине), који је изрицао правоснажну пресуду. У критичним годинама крајем шездесетих и почетком седамдесетих заплene су биле учестале у целој СФРЈ, а посебно у СР Хрватској.

Ако су ово били „рани радови“ национализма у Хрватској, током 1971. године наступило је нагло заоштравање беневоолентношћу републичког врха (Савка Дабчевић Кучар и Мико Трипало) и са дугом благонаклоношћу председника Јосипа Броза Тита који је касно уочио опасност. У распиривању национализма и мржње у форми оправданих захтева за економску равноправност („чисти рачуни“), а против наводне експлоатисаности Хрватске од стране Федерације (између редова од Србије и Срба) и у облику захтева за уважавањем посебности хрватског књижевног језика, културе и историје (што нико није ни доводио у питање), најдаље је отишло седмично гласило Матице хрватске *Хрватски тједник*. Лист је излазио од 16. априла до 3. децембра 1971. године, у укупно 33 броја.

Обрадићемо тек један случај, не усамљен, учешћа једног првоборца НОБ и активног генерала ЈНА у тим догађајима, због чега је Армија реаговала, али тек после седнице у Карађорђево. Показало се да је политика претежнија од прописа чак и када је у питању војска. Иако је активним војним лицима у начелу било забрањено иступање у јавности на политичке теме без одобрења претпостављеног, генерал потпуковник Владо Мутак, потписавши се пуним именом и чином, објавио је преко целе стране *Хрватског тједника* чланак обојен национализмом.⁹ Мутаков текст био је реакција на полемике поводом испада у Подравској Слатини, када је у повратку са оснивања одбора Матице хрватске у Вировитици колона аутомобила била искићена хрватским заставама без петокраке звезде (званична застава СР Хрватске била је хрватска тробојница црвено-бело-плава са црвеном петокраком у средини) већ са хрватским грбом „шаховником“ у средини (званично обележје Републике Хрватске од 1990. године). Многи борци су били увређени и ужаснути јер су у томе видели

⁹ Vlado Mutak, „Kome koriste ispadi?“, *Hrvatski tjednik*, I, br. 7, 28. 5. 1971, 2.

повампирење онога против чега су се борили током рата. Међутим, активни генерал потпуковник Мутак стао је на страну барјактара, па је чак прозивао оне којима је то сметало истичући њихову националну припадност ваљда као знак „издајства”: „Ријетко пишем и јавно се изјашњавам: овај пута на то су ме понукале изјаве Пере Цара и пензионисаног генерал-пуковника Антоловића (Хрвата), мојих бивших ратних другова из борби баш у Славонији. С њиховим се изјавама не слажем и сматрам их дубоко штетним, јер су пале баш у вријеме када се у Хрватској, под руководством нашег СКХ, боримо за уставне, суштинске и прогресивне промјене наше заједнице, која тиме само јача”.¹⁰

Народни херој и генерал у пензији Јосип Антоловић изјавио је за *Политику* од 11. маја 1971. године: „Ова данашња колона кроз Подравску Слатину је нечија пета колона. Они сада дижу главу. Ми не смемо дозволити да нас испровоцирају”. Ово је *Хрватски тједник* пренео на свој начин.¹¹

Генерал Мутак је практично оптужио Антоловића што као Хрват даје овакве оцене политичке климе у Хрватској у београдској штампи, те тако побире аплаузе од „централиста и унитариста, који се боре за старе, преживјеле, експлоататорске односе, штетне за нашу радничку класу, за равноправност народа и народности, штетне и разбијачке за нашу заједницу Југославију. /.../ Колона са заставама и националним грбовима у томе вам заиста ништа не смета: она само показује да су споменуте негативности (незапосленост, одлазак на рад у иностранство – Н. П.) пробудиле дуго затомљивану и пригушивану националну свијест Хрвата. /.../ Међутим, ти изљеви националног осјећаја, ти грбови и заставе, представљају јако мало, ако се не ријеши материјално и господарско питање Хрватске. Што је у интересу и Хрвата и Срба подједнако”.¹²

Према „Информацији”¹³, датираној са Загреб, 20. септембра 1972. године, Владимир Мутак, рођен 1914. године у Загребу, Хрват, носилац Споменице 1941, одликован више пута војним одликовањима,

¹⁰ Исто.

¹¹ Anonim, „Kako se montiraju afere. 'Slučaj' Podravska Slatina, Klevete”, *Hrvatski tjednik*, I, br. 6, 21. 5. 1971, 22.

¹² Mutak, „Kome koriste ispadi?”

¹³ Војни архив (ВА), фонд ЈНА, 1972, инв. бр. 6429 (Више предмета везаних за различите политичке случајеве високих војних лица крајем 60-их и почетком 70-их, међу којима и „Информација о суђењу пенз. генералпуковника Мутак Владимира”).

неосуђиван, у ЈНА је провео од 8. децембра 1941. до 16. јуна 1972. године, у притвору се налазио од 21. фебруара 1972. године због „контрареволуционарног напада на државно и друштвено уређење” и других деликата. Основа за инкриминацију нађена је у наведеном тексту из *Хрватског тједника*, за који се наглашава да га је објавио именом, презименом и чином. „У том чланку подржао је испаде чланова Матице Хрватске у Подравској Слатини и напао борце НОБ, који су те испаде осудили. Навео је да је пробуђена дуго затомљивана свест Хрвата и да је 'Матица Хрватска' баш данас потребна, а да колоне са националним заставама и грбовима ником не могу сметати”.¹⁴ Осим овога на терет му је стављено да је јуна 1971. године обавестио једног од интелектуалних предводника Масовног покрета др Марка Веселицу (такође касније осуђеног – Н. П.) о излагању Тита на затвореном састанку са руководећим генералима, упозоривши га да се спрема удар на Масовни покрет. Суђење је трајало 10 радних дана са два прекида, саслушано је 36 сведока, те му је првостепени Војни суд у Загребу изрекао казну од пет година затвора.¹⁵

Смрт цимбалиста Пиште: Како одбранити „официрску част”?

Лист Удружења књижевника Србије *Књижевне новине* објавио је преко целе стране и уз пропратну карикатуру причу Предрага Степанова.¹⁶ У причи писаној у првом лицу као исповест, тек унапређени поручник са типичним комплексом особе из нижих друштвених слојева жели да се доказује понижавањем других, па са својим друговима, који су као потпоручници степен испод њега, одлази у чарду „Пакао” да пијанчи у славу пришивене звезде. Сви су притом у униформама. Његова судбина стоји у контрасту са ограниченим оцем паором, који није имао разумевања за синовљеву каријеру официра. Све ће се трагично завршити убиством после свађе са вођом музичаната Пиштом. Рекло би се једна сасвим реалистична прича из живота. Међутим, тематизовати војску таквим тоном и речником није могло бити по вољи ЈНА. Било је јасно да ова прича из живота, без

¹⁴ Исто, „Информација...”, 1.

¹⁵ Исто, „Информација...”, 3.

¹⁶ Предраг Степанов, „Смрт цимбалиста Пиште”, *Књижевне новине*, бр. 471, 16. 9. 1974, 6.

обзира што је сасвим реална, својим тоном и употребљеним изразима вређа ЈНА и њене припаднике, иако се нигде изричито не наводи да се односи на њу. Према свему она се одиграва негде у Војводини, у време када је писана и објављена. Иако је закон омогућавао забрану штампаних ствари, те су и *КН* више пута у ранијим годинама потпадале под заплону, овога пута то се није догодило. Могуће да је лист одлуком редакције повучен из продаје, али је сигурно отишао претплатницима, а Универзитетска библиотека у Београду га поседује у комплету за 1974. годину. Став војске био је изражен коментаром у централном листу *Народна армија*. Текст се појавио 26. септембра и може се сматрати званичним ставом ЈНА.¹⁷ У њему се, како је већ насловом истакнуто, акценат стављао на великосрпски шовинизам који исказује главна личност приче увредљивим речима према другим народима – Ромима, Буњевцима и Мађарима. Аутор оцењује да је Степанов описујући лик поручника Јове облатио све припаднике ЈНА: „Изабрао је поручника и то истакнутог (пре времена унапређен у виши чин) да кроз његов лик деградира образовање у нашим војним школама, командама и јединицама и критерије за кадровско уздизање у ЈНА и да прикаже како је поручников политички профил спутан његовом 'паорском' прошлошћу па зато и није чудо што има такав став према најсветлијим тековинама наше револуције: националном питању и братству и јединству наших народа и народности”.

Редакција *КН* је у следећем броју од 1. октобра 1974. на првој страни објавила објашњење којим је покушала да релативизује ствари и одбрани се од одговорности.¹⁸ У осврту се најпре наводи како је прича изазвала негативне коментаре и осуде као увредљива за „неке наше народности и Југословенску народну армију”. Даље се истиче да аутор Предраг Степанов није наш држављанин, није рођен у Југославији, нити пише о њој. У причи се нигде изричито не наводи да је главни лик официр ЈНА.

Оваквим невештим одбранаштвом афера се завршила без последица, политичких и кривичних. Предраг Степанов рођен је 1942. године у Мохачу, у Мађарској, тамо се школовао, постао је професор словенске филологије, стварао је на мађарском и српскохрватском и посебно је заслужан за превођење дела савремених југословенских

¹⁷ Bora Marković, „Traktat s gorkim okusom šovinizma”, *Narodna armija*, br. 1835, 26. 9. 1974, 13.

¹⁸ Редакција *Књижевних новина*, „Објашњење редакције”, *Књижевне новине*, бр. 472, 1. 10. 1974, 1.

писаца на мађарски језик. Преминуо је 2022. године.¹⁹ Сматрамо да је редакција *КН* смишљено одабрала писца из иностранства који није могао да одговара пред домаћим судовима како би лакше протурила овакву причу.

Случај стране штампе: Како сачувати Потемкинова села?

Током одржавања Здружено-тактичке вежбе „Голија 76” на просторима општина Нови Пазар, Тутин, Пријепоље, Сјеница, Нова Варош и Титово Ужице редакција политичко-информативног недељника *НИН* објавила је у два броја опсежан разговор са групом високих официра ЈНА на теме о савременом рату, са посебним акцентом на улогу ЈНА и концепције Општенародне одбране у хипотетичком рату.²⁰ У разговору су учествовали генерал-пуковник Милорад Јанковић, начелник Школе народне одбране (за кога се истицало да је био командант Пратећег батаљона Врховног штаба који је извукао Тита и остале руководиоце из пећине у Дрвару током десанта); генерал-мајор Станислав Оцокољић, начелник катедре Стратегије ШНО; генерал-мајор Миливоје Станковић, начелник катедре Оператике ШНО; капетан бојног брода Михајло Денда, начелник катедре Ратне морнарице ШНО и пуковник Војислав Микић, начелник катедре Ратног ваздухопловства ШНО. На почетку првог дела разговора учесници су констатовали запањујући податак да је за последњих тридесетак година било чак 400 локалних ратова, од чега су у 55 народноослободилачке (герилске) снаге извојевале победу.²¹ Иако би ово указивало да концепција „наоружаног народа” ипак није свемоћна у судару са надмоћнијим непријатељем, саговорници се, на констатацију новинара да се наша земља може рачунати у мале, нису са тим сложили. Генерал Станковић је изнео податак да Југославија спада међу тридесет највећих земаља према броју становника. Официри нису желели да коментаришу податак Института за стратешка

¹⁹ Predrag Stepanović. Преузето 9. августа 2024. са <https://sr.wikipedia.org>; Sećanje na Predraga Stepanovića (2024). Преузето 9. августа 2024. са <https://rsl.srpskiinstitut.hu>.

²⁰ Аноним, „Апсурдни рат”, *Недељне информативне новине (НИН)*, бр. 1342, 26. 9. 1976, 15–17; Аноним, „Кад би нас напали”, *Недељне информативне новине (НИН)*, бр. 1343, 3. 10. 1976, 6–8.

²¹ Аноним, „Апсурдни рат”, 16.

истраживања у Лондону да би Југославија била способна да одмах стави под оружје два милиона људи, из чега би се дало закључити како спада међу земље са најјачим одбрамбеним потенцијалом.

Одговори на питање колико је СФРЈ спремна за рат и колико је снажна објављени су у другом делу интервјуа. Истицало се да ће одбрамбена снага Југославије јачати у сразмери са јачањем самоуправног друштвеног система. Генерал Јанковић поновио је ондашње доктринарне ставове „да је наша војна мисао, заправо, мисао радничке класе, која нема ничег заједничког са војном мисли империјалистичких велесила и њихових војних теоретичара”.²² Генерали су потом прешли на хваљење домаће производње противтенковских ракета: „Једна таква чудесна направа, коју већ увелико производи наша војна индустрија такође, и која је намењена за масовну употребу, стаје свега три хиљаде долара у односу на савремени тенк, типа рецимо, западнонемачког 'Леопард А4', чија цена досеже бројку од близу милион долара”.²³

Део штампе на Западу искористио је ове интервјуе да извуче закључке „између редова”, односно дешифрујући оно што није речено али се подразумевало. Управо у томе се може назрети незадовољство одјеком текстова из *НИН*-а, о чему говори допис Политичке управе Савезног секретаријата за народну одбрану, стр. пов. 1380-1 из децембра 1976. године, под насловом „Информација о реаговању иностраних средстава информисања на *НИН*-ов разговор са групом генерала Центра високих војних школа”.²⁴ Информација је достављена генералима Стеву Илићу, Милораду Јанковићу, Мирку Томићу, Станиславу Оцокољићу и Миливоју Станковићу, као и главним уредницима *Политике* и *НИН*-а Вукоју Булатовићу и Драгану Марковићу. У пропратном писму се напомиње да је то учињено „ради потпунијег сагледавања импликација, садашњих и евентуално будућих, које је поменути разговор изазвао”.²⁵ Наводи се како су интервјуи експлоатисани у иностраним средствима информисања и пропагандним акцијама, те би стога „разговори такве врсте убудуће морали бити темељније припремани уз обавезне консултације са надлежним органима *ССНО*, *ССИП* и *СКИНФ*-а”.²⁶ Опширно се наводи из тексто-

²² Аноним, „Кад би нас напали”, 7.

²³ *Исто*, 8.

²⁴ ВА, ЈНА, 1976, инв. бр. 6674, арх. ј. 31 (Савезни секретаријат за народну одбрану, Политичка управа: пропратно писмо и „Информација...”).

²⁵ *Исто*, Пропратно писмо, 1.

²⁶ *Исто*, „Информација...”, 1.

ва три медија: Агенција UPI (United press international) из Њујорка, дневни лист из Торина *La Stampa* и дневни лист из Хамбурга *Die Welt*. У сва три медија, сличним изразима и аргументацијом, истакнуто је оно што генерали нису отворено изјавили, али се из читаве политике која је вођена након 1948. године могло закључити: „Једини пут којим би на Југославију могла да се изврши инвазија оклопним возилима иде преко долина јужне Мађарске и западне Румуније према равници у источној Србији. /.../ Опасност за независност и самосталност Југославије и њеном социјалистичком моделу прети са Истока. Нико у Београду то отворено не признаје, али, нико то и не пориче. /.../ Нико није званично рекао ко је потенцијални непријатељ из маневара 'Голија'. Међутим, три генерала су у интервјуу за *НИН* објаснили како би непријатељ према прорачунима Генералштаба требало да ударним јединицама и 2.000 тенкова упадне у земљу. Једини канал кроз који би у Југославију могла да прође толика маса оклопних транспортних средстава јесте мађарска равница”.²⁷

Најдаље је у својим прогнозама отишао дописник хамбуршког конзервативног дневника иронично коментаришући изнети податак о несразмери цене домаћег противтенковског бацача и цене немачког тенка „леопард”:

„Југословенски војни руководиоци не гаје никакве илузије: препад за који се наоружавају и припремају биће изведен без објаве рата и у форми изненадног напада. За узбуну и мобилизацију остаје у најбољем случају неколико часова, у најгорем само неколико минута. /.../ У одбрамбеној концепцији Београда полази се од тога да се широке равнице на северу и североистоку земље, као ни велики градови Београд, Загреб и Љубљана, не могу задржати. Одбрана ће доћи до правог изражаја тек у планинској Босни. /.../ Међутим, територијална одбрана ће тек тада постати потпуно ефикасна пошто је у својој организованости независна од оперативне армије. /.../ Више од милион људи укључиће се у јединице територијалне одбране и почеће партизански рат у којем се 'пуца из сваког запећка'. /.../ У сваком случају, у будућности више неће бити немачких тенкова који ће умарширати у Југославију. Свакако је то историјска иронија да се једна комунистичка Југославија мора да наоружава против комунистичке суперсиле. У случају рата борци који стоје једни против дру-

²⁷ Исто, 2–4.

гих носиће, и на једној и на другој страни, на својим капама црвене звезде.”²⁸

Закључак

Цивилно-војни односи представљају у сваком политичком систему осетљиву материју. Војска је сила коју треба држати под контролом цивилних (политичких) власти и подразумева се њена беспоговорна послушност и извршавање свих наређења цивила, чиме се долази до апсурда да неко ко поседује стварну моћ добровољно себе подвргава некоме ко је од њега слабији, али има „оверу” бирачког тела. Југословенска народна армија представљала је током свог постојања једну од најважнијих установа друге Југославије. У јавности и друштву заузимала је посебан положај и третирана је као стуб система. У складу са тим она је представљана у идеализованом светлу, те је стајала мимо сваке разумне и добронамерне критике. У послератном систему једину стварну контролу над ЈНА могао је имати њен врховни командант маршал Јосип Броз Тито и партија на власти, која се званично називала Савез комуниста, желећи да систем прикаже другачијим и демократичнијим од класичних једнопартијских диктатура у осталим социјалистичким земљама. Повремено су се у јавности јављали „испади”, од којих су неки обрађени у чланку. Од учешћа генерала у подршци национализму једне републике, преко хумореске која описује баханалије надобудног поручника који се иживљава у чарди и коначно убија човека због „официрске части”, до траљаво изведене промоције доктрине Општенародне одбране и друштвене самозаштите („тоталне одбране”) у угледном политичком недељнику.

Последњи обрађени случај нарочито је значајан јер се радило о одјецима у појединим иностраним медијима на интервју групе официра и професора Школе народне одбране. За разлику од домаћих гласила, у овом случају незадовољство се није могло јавно исказати, па је остало записано у једном поверљивом извештају. Идеја обимног прилога у два броја *НИН*-а била је да се домаћој и иностраној јавности прикажу техничке и људске могућности нашег одбрамбеног система, односно да се покаже снага. Страна средства информисања су за своје читатеље показала који је смер размишљања у врховима

²⁸ Исто, 4–6.

ЈНА, да се опасност видела искључиво у земљама сличног система, предвођених СССР-ом.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори:

Војни архив (ВА), ЈНА, 1972, инв. бр. 6429. Више предмета везаних за различите политичке случајеве високих војних лица крајем 60-их и почетком 70-их: Информација о суђењу пенз. генералпуковника Мутак Владимира.

Војни архив (ВА), ЈНА, 1976, инв. бр. 6674, арх. ј. 31. Савезни секретаријат за народну одбрану, Политичка управа: Пропратно писмо и Информација о реаговању иностраних средстава информисања на НИИ-ов разговор са групом генерала Центра високих војних школа.

Литература:

Anonim. „Kako se montiraju afere. 'Slučaj' Podravska Slatina, Klevete”, *Hrvatski tjednik*, I, br. 6, 21. 5. 1971, 22.

Аноним. „Апсурдни рат”, *Недељне информативне новине (НИИ)*, бр. 1342, 26. 9. 1976, 15–17.

Аноним. „Кад би нас напали”, *Недељне информативне новине (НИИ)*, бр. 1343, 3. 10. 1976, 6–8.

„Јака Авшић”. У: *Vojna enciklopedija*, 1, 408. Београд: Редакција Војне енциклопедије, 1970.

„Јака Авшић”. У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 1, 387. Загреб: Југославенски лексикografski завод, 1980.

Јакоб Авшић. (2024). Wikipedia, приступљено 22. августа 2024.

Bilandžić, Dušan. *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi 1918–1985*, Загреб: Школска knjiga, 1985, 305–381, 415–437.

Dimitrijević, Bojan B. *Jugoslovenska narodna armija 1945–1959*, Београд: Институт за савремену историју, 2014.

Ђукић, Slavoljub (1990). *Slom srpskih liberala. Tehnologija političkih obračuna Josipa Broza*, Београд: Филип Вишњић, 1990.

Hrvatski književni list (2024), Wikipedia, приступљено 22. августа 2024.

Jakovina, Tvrtko ur., *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu i Pravni fakultet u Zagrebu, 2012.

Кесић, Душан Б. „Стратешка култура као оквир за проучавање цивилно-војних односа”, *Војно дело*, LXXVI, бр. 2, (2024), 33–46. DOI 10.5937/vojdela2402033k.

Коментатор. „Sirotinjo a što sad?”, *Hrvatski književni list*, I, br. 7 (1968), 1.

Коментатор. „Тко је авангарда”, *Hrvatski književni list*, I, br. 8 (1968), 2.

Marković, Bora. „Traktat s gorkim okusom šovinizma”, *Narodna armija*, br. 1835, 26. 9. 1974, 13.

Marković, Dragan i Savo Kržavac. *Liberalizam od Đilasa do danas. Politička kriza u Savezu komunista Srbije i novi revolucionarni kurs*, 2, Beograd: Sloboda, 1978.

Mutak, Vlado. „Kome koriste ispadi?”, *Hrvatski tjednik*, I, br. 7, 28. 5. 1971, 2.

Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, 3, Beograd: Nolit, 1988, 380–417.

Редакција *Књижевних новина*. „Објашњење редакције”, *Књижевне новине*, бр. 472, 1. октобар 1974, 1.

Степанов, Предраг. „Смрт цимбалиста Пиште”, *Књижевне новине*, бр. 471, 16. 9. 1974, 6.

Predrag Stepanović. (2024). Преузето 9. августа 2024. са <https://sr.wikipedia.org>

Sećanje na Predraga Stepanovića. (2024). Преузето 9. августа 2024. са <https://rsl.srpskiinstitut.hu>

www.tomislavjonjic.iz.hr/IV_tomicic.html

Vučinić, Mihajlo, Ilija Nikezić i Boško Todorović. „Konceptija, doktrina i sistem opštenarodne odbrane”, *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985*, knj. 1, Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1989, 275–379.

Živković, Miljenko. „Teritorijalna odbrana”, *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985*, knj. 6, Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1986, 83–128.

Dr. Nenad Ž. Petrović, Research Fellow
Strategic Research Institute, University of Defence
Belgrade, Republic of Serbia
E-mail: npetrovic21@yahoo.com

THE MILITARY LEADERSHIP OF THE YUGOSLAV PEOPLE'S ARMY DISSATISFACTION CASES OF PRINT MEDIA IN YUGOSLAVIA AND ABROAD /examples from the 1970s/

(Summary)

*C*ivil-military relations represent a sensitive topic in every society and system. The study analyzes several cases of dissatisfaction of the top of the Yugoslav People's Army with domestic and foreign print media. During its existence, The Yugoslav People's Army (JNA) was one of the most important institutions of the second Yugoslavia. It had a special position in the public and society and it was treated as the pillar of the system. Accordingly, its depiction was idealized and therefore, it was beyond any reasonable and well-intentioned criticism. With the personality of Marshal Tito, who was its commander-in-chief, it assumed untouchability and "sanctity". The first analyzed example is a letter of an active general that was published in "Hrvatski tjednik" weekly newspapers in 1971. The second relates to the story that was published in the literary magazine "Knjizevne novine" in 1974. The third is an extensive conversation between a group of generals on the topic of the character of the hypothetical war, published in the weekly news magazine "Nedeljne informativne novine" (NIN) in 1976. The first case was assessed as nationalism, the second as insulting to JNA officers, while in the last one, the problem was seen in the fact that the West used it to emphasize Yugoslavia's concern about military threats by the Soviet Union and the Warsaw Pact.

KEY WORDS: Yugoslav People's Army, SFRY, print media, censorship, civil-military relations